

Ивица Тодоровић,

Етнографски институт САНУ, Београд
ivica.todorovic@ei.sanu.ac.rs

НОВА ИСТРАЖИВАЊА СРПСКЕ НАРОДНЕ ТРАДИЦИЈЕ: АРХАИКА И САВРЕМЕНОСТ*

Општи оквир

Проучавање народне традиције, митова и религијских представа

У савременим околностима, у најширем смислу, посебно су заоштрена питања односа традиционалног и модерног, а такав је случај и када је реч о веровањима, ритуалима и митолошко-религијским представама, којима смо се првенствено бавили у претходном периоду.

Небројени примери потврђују важност традиције за савременог човека, односно значај преношења онога до чега су мукотрпно долазиле читаве генерације најумнијих предака – улажући велике напоре да открију ново и непознато, као и да своја сазнања пренесу потомству. Овако схваћена *традиција* (уп. Наумовић 2008) истовремено је и основа *идентитета*, како личног тако и колективног.¹ Штавише, суштински посматрано, када је реч о Србији – „може се без претеривања рећи да је питање односа према сопственом наслеђу и традицији једна од основних линија разграничења између различитих културних и политичких опција у овој држави” (Ђурковић и Вујадиновић 2010, 1361).

---

* Текст је првобитно објављен на руском језику (Ивица Тодоровић, *Новые исследования сербской народной традиции: архаика и современность*, Славянский мир в третьем тысячелетии – человек, общество, народ в истории, языке и культуре, уредник: Е. С. Узенева, Институт славяноведения РАН, Москва, 2014, стр. 302-322).

¹ Током претходне деценије, традицијом су се у Србији бавиле многе етнолошко-антрополошке и у ширем смислу културолошке студије, али и тематски зборници. В. рецимо: Традиционално и савремено 2003; Традиција – фолклор – идентитет 2010; Духовна култура и религиозност некад и данас 2012. Уп. и: Ђурковић и Вујадиновић 2010; Павићевић 2006; Радојичић 2007; Ивановић-Баришић 2007. А када је реч о новијим истраживањима идентитета Срба (у различитим контекстима) в. нпр.: Благојевић 2005б; Прелић 2008; Златановић 2003; Тодоровић 2007а.

С друге стране, у више наврата идејни системи из домена *традицијског* показали су своје, истовремено, и савремено и сурово страшно лице, а у појединим случајевима су чак и бројни медији извесна убиства која су се десила током последњих година сасвим директно довели у везу са народном магијом.² У тим ситуацијама, јавност је била у прилици да се суочи са веома актуелним и живим постојањем ове скривене димензије стварности, односно са чињеницом да и данас (као и некад) многи људи живе у складу са начелима „давнашњег” магијског погледа на свет (у општем контексту уп. Eliade 1983, в. пре свега стр. 88-98), односно – да се прошло задржало, осим у својим најбољим и друштвено најприхватљивијим, и у својим најзлокобнијим аспектима и манифестацијама.

О значају *традиције*, а пре свега *митова* у савременом српском друштву уверили смо се и током нових истраживања спроведених претходних година, а ка идентичном закључку воде чињенице и смернице које – у виду кратког и сажетог/илустративног пресека – износимо у овом тексту. Наиме, многобројни примери су нас сасвим јасно убедили у то да су мит и стварност само на први поглед одвојени,³ представљајући два аспекта јединствене целине.

Дубљи увид, до кога се долази након интензивног проучавања културе и етноса, упућује нас на недвосмислену констатацију да идеје из домена религије и митологије представљају управо ону, на први поглед скривену и тешко уочљиву димензију, која одређује *смисао* како индивидуалне тако и колективне стварности. С тим у вези – у циљу представљања нових истраживања српске народне традиције – и овде се преваходно бавимо оним појавама које непосредно фокусирају значај митова, као и аспеката стварности са митским предзнаком.

Илустративни тематски комплекси

Према томе, на неколико изабраних примера предочавају се неки од карактеристичних (фрагмената) образаца, процеса и појавних облика српске традиционалне духовне културе некад и данас, са нагласком на народним митолошко-религијским схватањима. Овакав приступ и одговарајући тематски комплекс

---

² В. карактеристичан (и ужасан) случај човека из села Јабуковац, у источној Србији, који је – под утицајем веровања у црну магију (локалног порекла) – усмртио девет особа и ранио још неколико. О овоме су, током дужег периода, извештавали сви медији; в. рецимо Ludilo, vradžbine ili loš dan 2007.

³ У ствари, као што тврди познати филозоф Николај Берђајев и као што потврђују бројни закључци етнолошко-антрополошких истраживања, сасвим је другачије, тј. – „мит није нешто супротно стварном, већ обратно, мит указује на најдубљу реалност”, а управо овакав приступ „прави је кључ за решење загонетке метафизике историје” (Берђајев 2001, 62).

непосредно су повезани и са дубљим, шире конципираним одгонетањем примарних кодова митско-ритуалног и етнокултурног мишљења, тј. поимања стварности (в. студије Тодоровић 2005а; Тодоровић 2005б; Тодоровић 2009а). У дотичном контексту – током претходног периода – базични културни, пре свега митско-ритуални обрасци, структура митско-магијског мишљења и основни митолошки код народне традиције Срба, као и основни код тзв. „народне религије”, извођени су из репрезентативне етнографске грађе, са посебно инспиративних подручја српског етничког простора (в. ауторове радове наведене у литератури). На овом месту, пре свега су фокусирани етномедицински митско-обредни комплекс, митологија трагања за златом, веровања у митска бића, вода у традицијским представама, архетипски мотиви и иницијација. [Осим наведених тема, које предочавамо у овом тексту, у претходном периоду су такође вишеструко разматрани и крстоношки ритуал (као најзначајнији српски народни ритуал пре Другог светског рата), национални и верски идентитет, али и специфична митска сагледавања улоге и значаја српског народа (као најекспониранији савремени митски системи, изведени из традицијског семантичког оквира); дотичним темама се нећемо бавити у овом раду, а читаоца упућујемо на друге ауторове студије посвећене њима (в. Тодоровић 2005б; Тодоровић 2010а).] Другим речима, на овај начин – на основу релевантних и довољно илустративних показатеља/примера – указује се на систем упоришних митских образаца српске традиционалне духовне културе, а пре свега народне митологије (који су у ранијим радовима представљени на опширан и директан начин).

Током претходног периода, акценат је био стављен и на непосредна теренска истраживања – без којих, наравно, не би било довољно материјала за ма какву теоријску надградњу и закључивања. Истраживањима су обухваћене различите области и културне зоне (од Тамнаве и Мачве до Горњег и Средњег Полимља, Косова и Метохије, односно од Вишеградског Старог Влаха до Александровачке жупе, Црне Траве, сврљишке области итд.), с тим што су у појединим крајевима, који су се показали као посебно репрезентативни, истраживачке активности биле континуираније и исцрпније. Такође, још једном треба нагласити и да је овај рад првенствено прегледног карактера, при чему аутор износи неке од посебно упућујућих резултата сопствених трагања (уз паралелно указивање на релевантне студије и закључке других аутора, корисне са становишта комплексног сагледавања наведене проблематике); с тим у вези је и често позивање на ауторове радове и студије, које је неопходно у контексту спровођења основног методолошког концепта текста.

Базични концепт о приоритетима етнологско-антрополошке науке у Србији данас (дигресивни осврт)

Проблематиком проучавања основних образаца традиционалне културе Срба и становништва Србије, али и целокупног српског етничког простора, бавили смо се из перспективе широко конципиране етнологско-антрополошке науке, уз наглашени мултидисциплинарни предзнак. Током нових истраживања, као посебно значајни и наглашени, уочени су проблеми везани за *истрајавање и виталност* феномена из домена традиционалног, као и за њихову *редукцију* (с друге стране), односно за *обнављање* у претходном периоду забрањених или потиснутих феномена (као што је то био случај са крстоношама/литијама; уп. Radić 1995, 188-196; Радић 2002, 229-234). Такође је нагласак био стављен и на хришћански контекст, пре свега на проблематику разматрања степена и улоге хришћанства у формирању различитих аспеката српске народне традиције (в. Тодоровић 2006а; Тодоровић 2010а; уп. и студије различитог карактера: Драгојловић 2008; Бојанин 2008а; Бојанин 2008б; Радосављевић 2004; Павковић 2005). У вези с претходним, општи закључак је да се духовна култура Срба са традицијским предзнаком у савременим околностима налази на изузетно важној, могло би се рећи и пресудној *прекретници* – при чему је у ситуацији да се трансформише у сасвим нове појавне облике, како у правцу даљег усложњавања, тако и у смеру крајње редукције њених садржаја (уп. Тодоровић 2008а, 56-62; Тодоровић 2010а, 208-209).

Наведене констатације су сасвим у складу са перцепцијом да су, у савременим околностима, од посебног значаја за етнологију-антропологију у Србији (уп. Тодоровић 2005в) управо интензивирање етнографских истраживања (сачуваних појавних облика и трансформација) традиционалне културе, али и иницирање пројеката (и одговарајуће реализације) из области примењене етнологије – пре свега у вези са ревитализацијом села, очувањем, обновом и промоцијом традиционалне културе (уп. Ђурковић и Вујадиновић 2010), као и са успостављањем равнотеже насељености (на територији Србије, уз реafirмацију културе живота, односно рађања) (уп. Тодоровић 2011а, 376-379 и даље). На ове приоритете такође се наслања и фокусирање на српски етнички контекст као феномен, који је био потпуно запостављен у време постојања СФР Југославије, односно – у претходном периоду (уп. Милосављевић 2002; у позитивном контексту в. Енцикопедија 2008), а нарочито делова Србије који су тренутно окупирани (уп. нпр. Косово и Метохија 2004; Косово и Метохија 2007; Косово и Метохија 2008). Такође, на претходно поменуте приоритете надовезују се и – вредновање

теистичког/теолошког контекста и одговарајућег аспекта стварности (Павићевић 2009; Павићевић 2006; в. и Тодоровић 2012а; уп. Шијаковић 2002); интензивирање (сасвим занемарених) етногенетских и палеоетнолошких истраживања (Тодоровић 2008б; Тодоровић 2013; уп. и Милосављевић 2002; Лома 1993; Пипер 2008); посвећивање знатно веће пажње феномену антисрбизма/србофобије и изузетно тешком положају српског народа, језика и културе у савременим околностима (в. Пипер 2004, 57-59, 41-42; Антонић 2008; Аврамовић 2009; Вуковић 2009; Vлајки 2001; уп. и Екмечић 2002, 343-365; Митровић 1991); „унутрашње” истраживање етнолошко-антрополошке науке и друштвено-хуманистичких наука у српском контексту, као и етнолошких институција и научне јавности (Павићевић 2005; Тодоровић 2005в; уп. и Благојевић 2005а; Антонић 2007). Наиме, без разматрања предочених питања немогуће је сагледати савремену и традиционалну културну стварност Србије, што би био и основни задатак етнолошко-антрополошке науке на овим просторима.

Конкретне специфичне димензије народне традиције

Проучавање различитих аспеката народне медицине

Као што је већ наговештено, у контексту истраживања савремених израза српске народне традиције, за нас је, током претходног периода, од посебног значаја било проучавање народне медицине са магијским предзнаком. Наиме, здравље представља једну од важнијих преокупација традиционалне културе и, с тим и вези, митско мишљење повезано са етномедицином и данас је сачувало виталност у српском етничком контексту, о чему сведочи и одговарајуће интересовање медија (уп. рецимо текст *Svaki peti tražio pomoć maga ili vračare* 2012; в. и студије Раденковић 1996а; Раденковић 1996б). Сагласно томе, у сврху лечења, примењивали су се, и још увек се примењују, разноврсни поступци – магијског и немагијског карактера. Ови први су одувек заузимали специфичан положај у српској народној традицији, налазећи се на маргинама дозвољеног и попримајући двоструки, амбивалентни карактер „светог” и (истовремено) „ужасног”, потребног али злокобног и нечистог.

У вези с тим, проблематика народне медицине магијског карактера може се посматрати на различите начине, у складу са фокусирањем више њених подједнако важних аспеката. С „формалне” стране – преко предоченог феномена (као идеалног

истраживачког полигона) могуће је доспети до сагледавања начина на који функционише ум у култури⁴; с друге, „семантичке” стране – преко појава које он обухвата могуће је непосредно посматрати неке од суштинских димензија патологије садржане у негативним аспектима народне традиције, односно у идејном систему из кога произлази пракса везана за „урицање” и „врачање” (в. Тодоровић 2007б; уп. Раденковић 1996а; уп. и раније забележене примере у Казимировић 2006). Током претходних година су, у различитим радовима, представљени бројни специфични и илустративни примери, почев од оних забележених у области Тамнаве, која је за наша истраживања етномедицине била посебно подстицајна (Тодоровић 2002/2003).⁵

За нас је од посебног значаја била и чињеница да се феномен *магијског*, као и одговарајућег специфичног (начина) мишљења и система идеја, прелио из традиционалне културе у многобројне савремене контексте, опстајући у различитим формама. У новијим студијама су разматрани и базични постулати магијског мишљења, односно његова *комуникацијско-логичка структура*. Једна од основних теза је да магијско мишљење, на којем је базирана народна медицина Срба, може бити представљено уз помоћ сажетих формула које приказују његову суштину; до ове базичне структуре могуће је доспети на објективан и научно утемељен начин. У складу с тим, структура специфичне „магијске логике” је у претходним радовима приказана у крајње сажетом виду (Тодоровић 2006/2007), заснивајући се на резултатима ранијих истраживања и моделима *универзалне примарне структуре мишљења*, која је осмишљена и представљена у опширнијим студијама⁶. Поменуте конкретизоване представе структуре магијског мишљења изнесене су на основу непосредне српске етнографске грађе, у циљу илустративне спецификације присуства *примарног логичког модела* (као кључног аспекта поменуте *универзалне примарне структуре мишљења*) у основи магијског мишљења.⁷

---

⁴ Проблем „начина на који ум функционише у култури” посебно је наглашен у контексту структуралистичког приступа у етнологији-антропологији. В. пре свега приступ и радове К. Леви-Строса; в. рецимо: Levi-Strauss 1977; Lič 1982; Milošević 1980; Golubović 1991. Наиме, по левистросовском схватању, „митови су производ мноштва људи током хиљаде година усменог преношења приче, у којој се она позајмљује и наново тумачи, преносећи се даље на бројне индивидуе и генерације” и услед тога је „то безвремена операција која не показује 'како људи мисле, већ како митови делују а да их (људи) нису свесни’ “ (Golubović 1991, 186). Другим речима, „несвесни принципи духа уређују културне системе” (Golubović 1991, 191).

⁵ Током истраживања спроведених у наведеној области, али и у другим деловима српског етничког простора, интервјуисан је велики број казивача – различитих година, полова и образовних профила – тако да је сакупљен слојевит материјал који омогућава стицање јасне слике о функционисању етномедицине магијског карактера некада и данас.

⁶ В. пре свега Тодоровић 2005а, поглавље VIII; Тодоровић 2005б, поглавље VII.2; Тодоровић 2009а, 215-252.

⁷ Уп. закључке изнесене у раду Тодоровић 2006/2007 са разматрањем природе логичких модела у другим културним феноменима (в. претходну напомену).

У сваком случају, разноврсност и бројност народних веровања и обичаја из етномедицинског комплекса и данас је таква да захтева константно теренско истраживање и записивање. Наиме, у савременим околностима народна медицина је један од најприсутнијих израза традиционалне духовне културе Срба. У овај комплекс улазе различити садржаји, међу којима су (на шта је већ указано) изузетно распрострањени они са магијским предзнаком (в. Тодоровић 2007б). У наведеном смислу, од посебног значаја је питање сучељавања, односно супротстављања и преплитања православно-хришћанских и нехришћанских слојева. Рецимо, карактеристично је да поменути народни лекари често упућују своје пацијенте и следбенике на Цркву – схватајући хришћанску веру и духовност на свој, магијски начин – што, насупрот томе, изазива огорчење представника Цркве.

Током претходних истраживања уочено је да се у савременим околностима могу детектовати бројни примери како редукције (с једне стране), тако и усложњавања (с друге стране) митско-магијског комплекса народне медицине, што је у непосредној релацији са процесима карактеристичним за народну традицију (у целини), али и са процесима урбанизације, као и са појачаним утицајем медија (в. Тодоровић 2008а, 58-59; уп. Ивановић-Баришић 2007). С тим у вези, треба нагласити да су данас присутни нови појавни облици који – у више смерова и на различите начине – ревитализују народну медицину као значајан аспект актуелне културне стварности становништва Србије и српског етничког простора.

Витални народни митски комплекси: представе о злату

У контексту проучавања нових израза српске народне традиције за нас је од посебног значаја и проучавање митологије злата, која је врло илустративна услед своје виталности, распрострањености и комплексности. Наиме, у митским представама трагача за златом/благом, превасходно оних са истока српског етничког простора (где је овај феномен изузетно раширен и међу којима су посебно живописне биле оне што су записане у сврљишком крају) на особен начин се преплићу изузетно древни и савремени мотиви. Док се древни мотиви могу повезати са старим словенским и старобалканским представама, савремени аспекти укључују у раније формиране структуре и бројне нове аспекте и мотиве (в. рецимо Тодоровић 2006б, 126, 133; Мижиловић 1987/1990, 174). Животност митологије злата је загарантована услед чињенице да злато, у данашњим околностима, многим трагачима представља управо

животни смисао и опсесију, углавном деструктивног карактера (уп. Филиповић и Миливојевић 2008), а сваки „златар” (како се често називају трагачи за златом/благом у источној Србији, нпр. у сврљишком крају) зна велики број прича са митолошким елементима, везаних за проналажење злата и одговарајуће препреке (в. Тодоровић 2006б). Уосталом, већ само грађа која је забележена и предочена током претходних двадесетак година (осим ауторових радова в. на пример и: Ромелић 1999; Раденковић 1990; уп. Karanović 1989, в. и литературу на стр. 192-211) представља непосредан доказ о трајности, тј. о усложњавању и виталности појединих израза традиционалне народне митологије Срба и у савременим околностима.

У сваком случају, треба нагласити да је митологија која је повезана са златом изузетно сложена и инспиративна, како у општем контексту, тако и када је реч о изразима српске народне традиције (в. Тодоровић 2010б). Често се злато посматра и као ентитет чије задобијање истовремено представља решавање свих животних проблема, чиме се оно непосредно премешта са материјалне, физичке, на метафизичку раван (Тодоровић 2010б, 290, 294, 302). У претходним ауторовим радовима представљене су различите димензије митологије злата, почев од компаративног осврта па све до аналитичког контекста (са нагласком на трагању за базичним архетипским обрасцима) који митолошке потенцијале злата сагледава на нивоу синонима за универзално самоостварење и постигнуће (Тодоровић 2006б, 132; в. различите аспекте овог типа наглашене у студији Тодоровић 2010б). Исто тако, посебно је наглашена и повезаност структурно-семантичких основа митологије злата са концептом *примарне митске матрице* (Тодоровић 2010б, 297-301).⁸

У предоченом смислу, преваходно је истакнута повезаност злата са архетипским, егзистенцијалним и есхатолошким контекстом (односно – проучавање злата у овим семантичким кључевима), који његово митолошко значење издвајају у виду посебног израза српске традиције, са могућим древним пореклом, али са значајном савременом виталношћу (Тодоровић 2010б; Тодоровић 2006б). У прилог присуства древних мотива у овом митолошком контексту говори читав низ показатеља, рецимо – синонимија злата са „подземним сунцем”, што се надовезује на мноштво сродних митолошких представа и сценарија архетипског карактера (Тодоровић 2006б, 130-132). Семантички токови који произлазе из наведеног митолошког система веома су разгранати и упућују нас на могућности реконструкције протомитских корена система српске народне митологије (уп. Тодоровић 2010б).

---

⁸ О *примарној митској матрици* и сродним структурним моделима в. у: Тодоровић 2005а, 364-370; Тодоровић 2009а, поглавље III.2.

Архетипови и базичне митске представе

Митска бића и примарни митолошки кодови

Током последњих година спроведена су бројна теренска истраживања у различитим областима српског етничког простора, што је – заједно са сагледавањем резултата других истраживача и свих доступних чињеница – осим претходно наведених аспеката народне традиције, допринело и уочавању садржаја особеног, архетипског карактера у српској народној традицији. У склопу овако усмерених истраживања, дошло је и до разоткривања јединственог митског обрасца који би се терминолошки могао одредити као *базична идеалтипска структура (глобалног комплекса) ентитета српске народне митологије*.⁹

Наиме, оно што нам на први поглед делује као неизбројиво мноштво различитих митских ентитета и мотива се – након дубинске структурно-семантичке анализе – приказује као јединствена и уоквирљива митска архетипско-логичка матрица, заснована на тачно одређеним семантичким категоријама и релацијама (в. Тодоровић 2004б). У том смислу, можемо констатовати присуство четири базична митска ентитета (релациони оквир: *змај/здухаћ – вампир – вила – вештица*), који се налазе у основи одговарајућег система, тј. четворочлану матрицу примарног митолошког кода (в. Тодоровић 2004б, 220-225; Тодоровић 2009а, 172-174, 96-101; такође уп. и Тодоровић 2005а, 364-370; Тодоровић 2005б, поглавље VII).

Наведени основни митски комплекси се уочавају и у областима српског етничког простора које у претходним радовима нису непосредно разматране (чему у прилог би се могао навести читав низ примера), представљајући једну од примарних база српске народне митологије, онакве какву детектујемо током теренских истраживања, изузимајући специфичне митске ентитете и мотиве који нису распрострањени (уп. Тодоровић 2009б, 236 и 237).

Архетипска вода у народној традицији

Паралелно са наведеним митским представама о злату и о натприродним бићима, у контексту проучавања архетипова и базичних митолошких представа

---

⁹ В. структурну шематску представу у: Тодоровић 2004б, 222.

посебно упућујући су традицијски садржаји везани за воду. Она је свеprisутна у митовима и ритуалима, у различитим веровањима и религијским идејама (в. рецимо Купер 1986, 186-187; у општесловенском контексту в. Виноградова 2001). Управо из тог разлога, у претходно написаним студијама покушали смо да дамо неке од могућих одговора на питање – шта је то што воду издваја, као средишњи (митолошко-религијски) мотив, у многим културама, религијама и традицијама, па и у српској традиционалној духовној култури (уп. рецимо Српски митолошки речник 1998, 104-106; Шапоњић-Ашанин 2001). С тим у вези, водом се можемо бавити и у контексту реконструкције *архетипског митско-обредног сценарија*, карактеристичног за хипотетични *универзални мит* са архетипским предзнаком, који се (у складу са одговарајућом претпоставком и истраживачко-методолошким оквиром) налази у основи општечовечанске културне матрице. У наведеном смислу, бавили смо се и дубљим, симболичким значењем воде и рибе (уп. Елијаде 2003, 155-157; Елијаде 1999, 176-186), односно суштинским семантичким кодовима њихове психолошке симболике.¹⁰ На основу српске и друге, компаративне грађе – конкретизован је општи посматрачки оквир (у вези са феноменологијом воде) на примеру разматрања могућности реконструкције универзалног мита и његових елемената у српској народној традицији (в. Тодоровић 2004а).

Жељинска ала – мит у служби идентитета

У контексту разматрања виталних савремених митолошких предања, односно – у вези са проучавањем још увек живих представа о митским бићима (са читавим низом варијанти), посебно упечатљиви су садржаји који говоре о *жељинској али*, присутни у области Александровачке жупе и њене околине (в. Тодоровић 2011б; Тодоровић 2012б, 278-282, 285-286; Тодоровић 2014). Наиме, представе о жељинској али – у складу са њиховом семантичком слојевитошћу – могу се тумачити на неколико нивоа, тј. на неколико начина. Пре свега, с једне стране је жељинска ала господар атмосферских појава и локални заштитник Жупе (в. Тодоровић 2011б, 209-210, 213-214). С друге стране – комплементарно супротно томе – жељинска ала је суштински непријатељ и то, првенствено, управо на нивоу *идентитета*. Наиме, пружајући *просперитет* (берићет/благостање), жељинска ала истовремено и материјално/буквално (континуирано прождирање људи и стоке, деце са сличним именима, браће и сестара,

---

¹⁰ Уп. текстове К. Г. Јунга и његових следбеника. В. пре свега Jung 1996.

одабраних девојака и момака итд, тј. самог цвета младости) и симболички (с обзиром на то да су људи приморани да због просперитета жртвују/издају своју будућност и своју независност, односно слободу, покоравајући се али и „обожавајући” алу као свог покровитеља) уништава становништво Жупе (Тодоровић 2014; уп. Тодоровић 2011б, 210-212). Наведено становништво овде се може посматрати и као репрезентативни/архетипски израз српског етноса и његове основне историјске дилеме (у оквиру одговарајућег комуникацијског кода и геополитичког контекста), односно – главног проблемског оквира српске етничке ситуације током векова, а пре свега данас.¹¹ У складу с претходним, у најновијим радовима (Тодоровић 2014) је, у сажетим цртама, показано како један митски систем на ванвременском нивоу комуницира са актуелном стварношћу и на који начин мит, тј. колективна психа, нуди одговоре на кључна национална и идентитска питања.

Иницијацијска митско-ритуална динамика

Иницијацијска структура и значење српске бајке

Од изузетног значаја за нас је било и проучавање феномена иницијације у контексту различитих израза српске народне традиције, при чему се управо на примеру иницијацијских мотива могу илустративно сагледати процеси карактеристични за српску народну традицију данас; другим речима, поједини облици су готово потпуно изумрли као живе традицијске форме (бајка, која је примарно заснована на иницијацијским мотивима), док су други облици (ритуална иницијација мушкарца) ипак витални у различитим савременим контекстима. Наиме, бајка је, као појава, вишедимензионалног карактера, али феномен иницијације – у посебном односу са архетипском димензијом стварности – и у њој има кључну улогу (в. Ргор 1990, 533-546; уп. и Ргор 1982). Другим речима, на основу многобројних показатеља може се закључити да суштину српских бајки представља управо иницијација, чији је циљ био ритуално увођење у друштво, односно у свет културе, свет људског, признатих и

---

¹¹ Уп. разматрање релације идентитет – просперитет у: Ђорђевић 2006, 106-109. Ђорђевић, наиме, анализирајући употребу традицијских мотива у домаћој научно-фантастичној књижевности, на основу репрезентативних примера сагледава испољавање – у овом тренутку врло актуелне – релације просперитет/идентитет, кроз интерпретације новије српске фантастичне књижевности. У изабраним, илустративним примерима питање које раздире главне јунаке „типичан је традицијски образац према коме се српски народ налази пред изазовом: одредити се између просперитета, али по цену губитка вере, односно националног идентитета идентификованог са њом” (Ђорђевић 2006: 106).

одраслих, са венчањем као завршним чином иницијације (Тодоровић 2007а). У бајци је јасно наглашена тенденција ка превазилажењу, односно анулирању основних биолошких људских потреба и ограничења која, у датом семантичком контексту, представљају *природу*, у смислу *не-људског*, наспрам *културе* – духовног и *људског*. Као што је већ наговештено, користећи се структурно-семантичким аналитичким приступом недвосмислено долазимо до закључка да је и у српским бајкама значајан број елемената у уској вези са иницијацијом. Наиме, ове бајке су у великој мери сачувале иницијацијску структуру и значење – о чему сведоче многобројни примери, од којих су поједини (посебно илустративни и специфични) представљени у претходним студијама (Тодоровић 2007а; Тодоровић 2009а, 43-70). Уз помоћ ових карактеристичних примера, као и српске етнографске грађе, долазимо до могућности разоткривања неких од суштинских образаца функционисања митско-бајковног феномена.

Простор и време мушкарца – у иницијацијском контексту

На разматрање бајке у иницијацијском контексту надовезује се још једна тематска целина. Наиме, у традиционалној култури Срба начелно су уоквирени простор и време који су, практично или симболички, били везани за мушки принцип. Ово је углавном спровођено преко опозиције са женом и одговарајућом симболиком.¹² Инверзије на дубљим културним нивоима биле су итекако присутне, али је исто тако постојало и непроменљиво семантичко језгро, одређено традиционалним патријархалним кодом. У данашње време присутни су реликти ових веровања и симболичких система, али се и даље, у појединим аспектима, може говорити о простору и времену предвиђеном искључиво за мушкарца, за разлику од других егзистенцијалних модела који су универзалног карактера или, пак, искључиво женски (уп. Кабакова 2001, 179).

У претходним радовима смо се усредсредили на ексклузивне савремене и традиционалне изразе практичног и симболичког испољавања мушког принципа, непосредно повезане са иницијацијом, која потенцира прелазни просторно-временски контекст и која је у традиционалној култури представљала значењско средиште егзистенцијале парадигме; наиме, управо иницијација полно још „непотврђеног” дечака/младића производи у мушкарца, и тек након ње бивши неофит добија

---

¹² Наиме, у словенској традиционалној култури „жена је мушкарцу супротстављена као лево десном, као негативно позитивном” (Кабакова 2001, 179).

одговарајућу улогу у друштву. У складу с претходним, у српском контексту се, као посебно занимљиви и упечатљиви примери, издвајају аналогije традиционалних и новијих мушких институција (коледари – навијачи, традиционална тајна мушка друштва – служење војног рока) и косовски заветно-иницијацијски семантички оквир (в. Тодоровић 2008в; Тодоровић 2010а).

Примери, наведени и разматрани у одговарајућим студијама (Тодоровић 2008в), непосредно потврђују тезу о живој присутности, у савременим условима, образаца одређења друштвеног статуса мушкарца који су архетипског порекла и митско-ритуалног карактера. Другим речима, и данас „простор и време мушкарца” могу бити освојени и реализовани кроз „мушку иницијацију” која мушкарцу-неофиту (донекле аналогно примерима изнесеним у српским бајкама) обезбеђује боравак у свету сакралности, односно у димензији осмишљене и сврховите стварности, измештене из профане свакодневнице.

Савремена истраживања народних религијских представа Срба

На крају треба нагласити да је оно што називамо *српском народном традицијом* у великој мери одређено народним религијским схватањима, која представљају продужетак (али и трансформацију) *светосавског* православног културног комплекса карактеристичног за српску црквену традицију. Наиме, тзв. „народна религија Срба” (по формулацији Д. Бандића; в. Бандић 2004; Vandić 1997; Бандић 2003) представља сложен феномен који се може дефинисати и посматрати на различите начине и уз различите реконструктивне захвате (уп. рецимо Јовановић 2008, 46-49). Спроведена истраживања и објављене студије дали су нам за право да покушамо да представимо једну врсту сажете синтезе динамичких процеса карактеристичних за народне религијске представе Срба у савременом контексту. Уочене опште тенденције и процеси (уп. Ивановић-Баришић 2006; шири друштвени и религијски контекст в. у Благојевић 2005; Благојевић 2004), који су везани за савремени контекст „народне религије Срба”, уколико се посматрају као делови јединственог динамичког система показују на који начин се преноси, нестаје и преосмишљава традиционално наслеђе. На базичном нивоу, за ове процесе је пре свега карактеристично то да су међузависни, тј. присутни у бинарном, комплементарно-супротном кодном облику, односно да су двоструко усмерени (и афирмативно и негативно; ка упрошћавању али и ка

усложњавању садржаја итд.), заједно формирајући једну врсту модела промене.¹³ Када је реч о савременом динамичком обрасцу који пресудно формулише контекст народних схватања и практиковања православља – као општу тенденцију (у вези са односом „народног” и „црквеног” модела) примећујемо приближавање народних представа званичним црквеним учењима, тако да се, по свему судећи, може очекивати лагана додатна преформулација тзв. *народног православља* у овом правцу.¹⁴ Међутим, узимање у обзир и других утицајних процеса упућује нас на закључак о знатно сложенијим и бурнијим моделима трансформације, везаним за покушаје крајње редукције најзначајнијих комплекса народне традиције, што је непосредно убрзало и одговарајуће процесе отпора, односно знатно динамизовало и фокусирао свест о неопходности ревитализације традиционалних културних модела.¹⁵

Нова истраживања српске традиције – завршни осврт/рекапитулација

Нагли нестанак бројних израза српске народне традиције – који су опстајали током више векова и на тај начин битно дефинисали српски етнички контекст – указује на закључак да се она данас налази на историјском, тј. временском раскршћу, аналогно свом просторном положају, који се често дефинише управо као „раскршће цивилизација”. Као што је већ наглашено, овде је – у кратким цртама – указано на различите, посебно илустративне, карактеристичне и значајне аспекте проучавања српске народне традиције („некад и данас”), са посебним нагласком на феноменима који 1) још увек показују *специфичну виталност*, или који су 2) интересантни и значајни због *садржаја архетипског карактера*, у непосредној вези са реконструкцијом примарних етнокултурних и митолошких структура и матрица. Циљ је, дакле, био у томе да се прелиминарно и крајње сажето (а на основу резултата ауторових истраживања и студија) осврнемо на неке од суштинских аспеката савремених испољавања српске народне традиције, односно – да се уоче и назначе смернице за декодирање њене семантичке основе.

Осим проблематике најнепосредније наглашене у овом раду, у претходном периоду су интензивно разматрана и (суштински блиска) питања везана за *културне*

¹³ В. одговарајуће структурне представе у: Тодоровић 2008а, 62, 65, 68.

¹⁴ В. опште закључке у: Тодоровић 2008а, 68-69.

¹⁵ Наиме, обнова *традицијског система вредности* на српском етничком простору одвија се у једној врсти узлазног континуитета који се логично усмерава у тежњу ка успостављању одговарајућег друштвеног и државног система.

обрасце и етнички идентитет (в. Тодоровић 2007в; Тодоровић 2009б; Тодоровић 2009в; Тодоровић 2011а), као и за формулисање *опитних теоријских поставки о функционисању културних система*, које проистичу из резултата мултидисциплинарних истраживања (в. Тодоровић 2009а). И у претходном периоду превасходно су анализирани религијски, митски и ритуални обрасци, у распону од најизразитијих и најживотнијих претхришћанских, тј. нехришћанских културних слојева, до оних аспеката који непосредно проистичу из (доминантне) православно-хришћанске традиције (в. рецимо Тодоровић 2006а; уп. и друга истраживања релација хришћанских и претхришћанских слојева, нпр. Лома 2002; Раденковић 2006). Другим речима, посебно је био фокусиран однос претхришћанских и хришћанских садржаја, како би се утврдило порекло извесних „модуса понашања” карактеристичних за српски етнос, тј. за испољавање његове колективне психе. Током ранијих анализа и истраживања првенствено је примењиван структурно-синхронијски аналитички приступ, уз презентовање квалитативног распона између народне магије (в. рецимо 2002/2003) и представа о *другом Израилу* (в. Тодоровић 2010а; уп. Благојевић 1994; Благојевић 2011, 169-171; Поповић 2006, 19, 21, 71-73 итд; Грчић 2011, 191), тј. и „најнижих” и „највиших” културних комплекса, односно – између (условно речено) најпрофанијих и у највећој мери сакралних израза/видова српске традиције.

Као што је већ речено, у овом тексту смо представили само неке од резултата претходно спроведених, обимних и широко конципираних проучавања израза српске традиционалне духовне културе, уз усредсређивање на проблеме из домена митологије и религије – а превасходно у контексту сагледавања односа архаичних и савремених образаца (који проистичу из народне традиције). У наредном периоду очекује се додатно интензивирање теренских и теоријских истраживања појава што улазе у домен наведене проблематике, а у оквиру одговарајућег/поменутог међународног пројекта мултидисциплинарног карактера (в. почетну напомену), који обједињује етнологију, антропологију и лингвистику.

Литература и извори:

- Аврамовић 2009: Зоран Аврамовић, *Родомрци*, Институт за политичке студије, Београд, 2009.
- Антонић 2007: Слободан Антонић, *Расцепи у Србији и устаљење демократије*, Социолошки преглед, год. XXXXI, бр. 1, 2007.
- Антонић 2008: Слободан Антонић, *Културни рат у Србији*, Завод за уџбенике, Београд, 2008.
- Vandić 1997: Dušan Vandić, *Carstvo zemaljsko i carstvo nebesko, XX vek*, Beograd, 1997.
- Бандић 2003: Душан Бандић, *Верски идентитет савремених Срба*, Посебна издања Етнографског института САНУ (ЕИ САНУ) 49, Београд, 2003.
- Бандић 2004: Душан Бандић, *Народна религија Срба у 100 појмова*, Нолит, Београд, 2004.
- Берђајев 2001: Николај Берђајев, *Смисао историје*, Дерета, Београд, 2001.
- Благојевић 1994: Милош Благојевић, *О националним и државним интересима у делима Доментијана – Срби изабрани народ*, Историјски гласник 1-2, 1994.
- Влагојевић 2004: Mirko Blagojević, *Neke društvene funkcije revitalizovanog pravoslavlja u Srbiji i Rusiji*, u: *Religija između istine i društvene uloge*, Dereta, Beograd, 2004.
- Влагојевић 2005: Mirko Blagojević, *Religija i crkva u transformacijama društva*, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, I. P. Filip Višnjić, Beograd, 2005.
- Благојевић 2011: Милош Благојевић, *Српска државност у средњем веку*, Српска књижевна задруга, Београд, 2011.
- Благојевић 2005а: Гордана Благојевић, *О лаографији и антропологији у Грчкој*, Зборник ЕИ САНУ 21, Београд, 2005.
- Благојевић 2005б: Гордана Благојевић, *Срби у Калифорнији*, Посебна издања ЕИ САНУ 54, Београд, 2005.
- Бојанин 2008а: Станоје Бојанин, *Крст у сеоском атару: сакрална топографија и њена друштвена функција у парохији средњовековне Србије*, Историјски часопис, књ. LVI (2008), Београд, 2008.
- Бојанин 2008б: Станоје Бојанин, *Курбан пре курбана: Крвна жртва на преосманском Балкану*, Посебна издања Балканолошког института 108, Београд, 2008.
- Виноградова 2011: Л. Н. Виноградова, *Вода*, у: *Словенска митологија – енциклопедијски речник*, ZEPTEK BOOK WORLD, Београд, 2001.
- Vlajki 2001: Emil Vlajki, *Demotizacija Srba*, Nikola Pašić, Beograd, 2001.
- Вуковић 2009: Слободан Вуковић, *Етика западних медија – антисрпска пропаганда деведесетих година XX века*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, Нови Сад, 2009.
- Golubović 1991: Zagorka Golubović, *Antropološki portreti*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1991.
- Грчић 2011: Мирко Грчић, *Географија религија*, Географски факултет Универзитета у Београду, Београд, 2011.
- Драгојловић 2008: Драгољуб Драгојловић, *Паганизам и хришћанство у Срба*, Службени гласник, Политика, Београд, 2008.
- Духовна култура и религиозност некад и данас 2012: Тематски зборник *Духовна култура и религиозност некад и данас – различити контексти и традиције*, уредници Ивица Тодоровић и Гордана Благојевић, Група издавача, Београд, 2012.

- Ђорђевић 2006: Иван Ђорђевић, *Употреба традицијских мотива у домаћој научно-фантастичној књижевности*, Гласник ЕИ САНУ 54, Београд, 2006.
- Ђурковић и Вујадиновић 2010: М. Ђурковић, Д. Вујадиновић, *Политика етнологије: компаративно истраживање односа према фолклорном наслеђу у Србији, БЈР Македонији и Хрватској*, Теме, г. XXXIV, бр. 4, октобар-децембар, Ниш, 2010.
- Екмечић 2002: Милорад Екмечић, *Србофобија и антисемитизам*, у: М. Е., Дијалог прошлости и садашњости, Службени лист СРЈ, Београд, 2002.
- Eliade 1983: Mircea Eliade, *Okultizam, magija i potodne kulture*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1983.
- Елијаде 1999: Мирча Елијаде, *Слике и симболи*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, Нови Сад, 1999.
- Елијаде 2003: Мирча Елијаде, *Свето и профано*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, Нови Сад, 2003.
- Енциклопедија 2008: *Енциклопедија српског народа*, уредник Радош Љушић, Завод за уџбенике, Београд, 2008.
- Златановић 2003: Сања Златановић, *Свадба – прича о идентитету*, Посебна издања ЕИ САНУ 47, Београд, 2003.
- Ивановић.Баришић 2006: Милина Ивановић-Баришић, *Традиционална религиозност и ревитализација православља деведесетих година 20. века*, Зборник ЕИ САНУ 22, Београд, 2006.
- Ивановић-Баришић 2007: Милина Ивановић-Баришић, *Календарски празници и обичаји у подавалским селима*, Посебна издања ЕИ САНУ 59, Београд, 2007.
- Јовановић 2008: Бојан Јовановић, *Чајкановићев пут од античке и народне књижевности до српске религије и митологије*, Гласник ЕИ САНУ LVI (1), Београд, 2008.
- Jung 1996: Karl Gustav Jung, *Aion*, Atos, Beograd, 1996.
- Кабакова 2001: Г. И. Кабакова, *Жена*, у: Словенска митологија – енциклопедијски речник, ZEPTEK BOOK WORLD, Београд, 2001.
- Казимировић 2006: Радован Н. Казимировић, *Чарање, гатање, врачање и прорицање у нашем народу*, Sezam Medico, Београд, 2006; репринт издања из 1941. године.
- Karanović 1989: Zoja Karanović, *Zakopano blago – život i priča*, Novi Sad, 1989.
- Косово и Метохија 2008: *Косово и Метохија*, у: Енциклопедија српског народа, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2008.
- Косово и Метохија 2004: *Косово и Метохија у светлу етнологије*, Етнографски музеј у Београду, Београд, 2004.
- Косово и Метохија 2007: *Косово и Метохија – прошлост, садашњост, будућност*, Српска академија наука и уметности, Научни скупови СХV, Одељење друштвених наука 28, Београд, 2007.
- Kuper 1986: Dž. K. Kuper, *Ilustrovana enciklopedija tradicionalnih simbola*, Prosveta-Nolit, Beograd, 1986.
- Levi-Strauss 1977: Claude Levi-Strauss, *Strukturalna antropologija*, Stvarnost, Zagreb, 1977.
- Lič 1982: Edmund Lič, *Klod Levi-Stros*, Prosveta, Beograd, 1982.
- Лома 1993: Александар Лома, *Неки славистички аспекти српске етногенезе*, Зборник Матице српске за славистику, Нови Сад, 1993.
- Лома 2002: Александар Лома, *Пракосово*, Посебна издања Балканолошког института САНУ 78, Београд, 2002.

- Ludilo, vradžbine ili loš dan 2007: *Ludilo, vradžbine ili loš dan*, autori J. Lazić, D. Mihajlović, Vreme 865, 1. avgust 2007. <http://www.vreme.co.rs/cms/view.php?id=507541>
- Mijailović 1987/1990: Jasna Mijailović, *U potrazi za zakopanim blagom*, Zbornik radova Muzeja rudarstva i metalurgije u Boru 5/6, 1987/1990.
- Милосављевић 2002: Петар Милосављевић, *Увод у србистику*, Филозофски факултет у Косовској Митровици, Требник, Косовска Митровица – Београд, 2002.
- Milošević 1980: Nikola Milošević, *Predgovor*, u: K. Levi-Stros, Mitologike I, Prosveta, BIGZ, Beograd, 1980.
- Митровић 1991: Јеремија Д. Митровић, *Србофобија и њени извори*, Научна књига, Београд, 1991.
- Наумовић 2008: Слободан Наумовић, *Традиција*, у: Енциклопедија српског народа, Завод за уџбенике, Београд, 2008.
- Павићевић 2005: Александра Павићевић, *Идентитет етнологије и (не)оствареност антропологије*, Зборник ЕИ САНУ 21, Београд, 2005.
- Павићевић 2006: Александра Павићевић, *На удару идеологија*, Посебна издања ЕИ САНУ 57, Београд, 2006.
- Павићевић 2009: Александра Павићевић, *Да ли су антрополози дужни да буду (не)религиозни (или Прилог проучавању „антрополошког материјала“)*, Теме 4/2009, Ниш, 2009.
- Павковић 2005: Никола Ф. Павковић, *Народна религија у Законику и времену цара Душана*, Законик Цара Душана, САНУ – научни скупови књ. CVIII, Одељење друштвених наука књ. 24, Београд, 2005.
- Пипер 2004: Предраг Пипер, *Српски између великих и малих језика*, Београдска књига, Београд, 2004.
- Пипер 2008: Предраг Пипер, *Увод у славистику I*, Завод за уџбенике, Београд, 2008.
- Поповић 2006: Даница Поповић, *Под окриљем светости – култ светих владара и реликвија у средњовековној Србији*, Посебна издања Балканолошког института САНУ 92, Београд, 2006
- Прелић 2008: Младена Прелић, *(Н)и овде, (н)и тамо: етнички идентитет Срба у Мађарској на крају XX века*, Посебна издања ЕИ САНУ 64, Београд, 2008.
- Prop 1982: Vladimir Prop, *Morfologija bajke*, Prosveta, Beograd, 1982.
- Prop 1990: Vladimir Prop, *Historijski korijeni bajke*, Svjetlost, Sarajevo, 1990.
- Раденковић 1990: Радослав Раденковић, *Народне приче о закопаном благу*, Развитак 6, Зајечар, 1990.
- Раденковић 1996а: Љубинко Раденковић, *Симболика света у народној магији Јужних Словена*, Просвета Ниш, Балканолошки институт САНУ, Ниш, 1996.
- Раденковић 1996б: Љубинко Раденковић, *Народна бајања код Јужних Словена*, Просвета, Балканолошки институт САНУ, Београд, 1996.
- Раденковић 2006: Љубинко Раденковић, *Додир са светим у народном хришћанству*, Зборник ЕИ САНУ 22, Београд, 2006.
- Radić 1995: Radmila Radić, *Verom protiv vere – država i verske zajednice u Srbiji 1945–1953*, Inis, Beograd, 1995.
- Радић 2002: Радмила Радић, *Држава и верске заједнице 1945–1970 I*, Институт за новију историју Србије, Београд, 2002.
- Радојичић 2007: Драгана Радојичић, *Научноистраживачка делатност Етнографског института Српске академије наука и уметности*, Гласник ЕИ САНУ LV (2), Београд, 2007.
- Радосављевић 2004: Недељко Радосављевић, *Религиозност српског друштва крајем XVIII и почетком XIX века*, Братство VIII, Београд, 2004.
- Ромелић 1999: Живка Ромелић, *Легенде о злату*, Етно-културолошки зборник V, Сврљиг, 1999.

- Svaki peti tražio pomoć maga ili vračare 2012: *Svaki peti tražio pomoć maga ili vračare*, аутор Marko R. Petrović, Blic magazin, 9. septembar, 2012.
- Српски митолошки речник 1998: Ш. Кулишић, П. Ж. Петровић, Н. Пантелић, *Српски митолошки речник*, Етнографски институт САНУ, Интерпринт, Београд, 1998.
- Тодоровић 2002/2003: Ивица Тодоровић, *Прилог проучавању народне медицине у области Тамнаве*, Гласник ЕИ САНУ L–LI, Београд, 2002/2003.
- Тодоровић 2004а: Ивица Тодоровић, *Феноменологија воде – општи митско-обредни контекст*, Бдење 7, Сврљиг, 2004.
- Тодоровић 2004б: Ивица Тодоровић, *Прилог реконструкцији базичног митолошког кода српске народне религије – Митска бића Тамнаве*, Гласник ЕИ САНУ LI, Београд, 2004.
- Тодоровић 2005а: Ивица Тодоровић, *Ритуал ума – значење и структура литијског опхода*, Посебна издања ЕИ САНУ 53, Београд, 2005.
- Тодоровић 2005б: Ивица Тодоровић, *Митска истина Срба*, Звоник, Београд, 2005.
- Тодоровић 2005в: Ивица Тодоровић, *Приоритети савремене етнолошко-антрополошке науке у Србији*, Зборник ЕИ САНУ 21, Београд, 2005.
- Тодоровић 2006а: Ивица Тодоровић, *Хришћанска и претхришћанска димензија ритуала литијског опхода*, Гласник ЕИ САНУ LIV, Београд, 2006.
- Тодоровић 2006б: Ивица Тодоровић, *Митско злато*, Братство X, Београд, 2006.
- Тодоровић 2006/2007: Ивица Тодоровић, *Слично и супротно – прилог проучавању комуникацијске структуре магијског мишљења у народној медицини*, Етно-културолошки зборник XI, Сврљиг, 2006/2007.
- Тодоровић 2007а: Ивица Тодоровић, *Иницијацијска структура и значење српске бајке – етнолошки контекст*, Probleme di filologie slavă/Проблеми словенске филологије XV, Universitatea de vest din Timișoara, Timișoara, 2007.
- Тодоровић 2007б: Ивица Тодоровић, *Народна медицина некада и данас*, Зборник радова „Историја медицине, фармације и народне медицине”, Институт за савремену историју – посебна издања, Београд – Зајечар, 2007.
- Тодоровић 2007в: Ивица Тодоровић, *Резултати савремених етнолошких истраживања Горњег Полимља*, Милешевски записи 7, Пријепоље, 2007.
- Тодоровић 2007г: И. Тодоровић, *Резултати истраживања обреда литија – допунски осврт*, Зборник радова ЕИ САНУ 23, Београд, 2007.
- Тодоровић 2008а: Ивица Тодоровић, *Резултати савремених истраживања народне религије Срба – општи пресек*, Гласник ЕИ САНУ LVI (1), Београд, 2008.
- Тодоровић 2008б: Ивица Тодоровић, *Етнолошко-антрополошки поглед на Лепенски Вир*, Етно-културолошки зборник XII, Сврљиг, 2008.
- Тодорович 2008в: Ивица Тодорович, *Пространство и време мужичине в историко-антропологическом контексте*, Наша повседневная жизнь, Институт этнологии и антропологии им. Н. Н. Миклухо-Маклая Российской академии наук, Москва, 2008.
- Тодоровић 2009а: Ивица Тодоровић, *Света структура*, Посебна издања ЕИ САНУ 71, Београд, 2009.
- Тодоровић 2009б: Ивица Тодоровић, *Митске представе и идентитет у Горњем Полимљу и околним областима*, Милешевски записи 8, Пријепоље, 2009.

- Тодоровић 2009в: Ивица Тодоровић, *Резултати нових етнолошких истраживања српског југа*, Лесковачки зборник 49, Лесковац, 2009.
- Тодоровић 2010а: Ивица Тодоровић, *Матерњи језик сакралне географије Срба – митска симболика Косова у контексту одређења српског идентитета и пројекције историјске судбине*, Тематски зборник „Косово и Метохија у цивилизацијским токовима”, Језик и народна традиција књ. 1, Косовска Митровица, 2010.
- Тодоровић 2010б: Ивица Тодоровић, *Значење злата: Специфични семантички простори митологије злата у српској народној традицији – некад и данас*, Тематски зборник „Традиција – фолклор – идентитет”, Институт Академије СПЦ за уметности и конзервацију, Сремски Карловци, 2010.
- Тодоровић 2010в: Ивица Тодоровић, *Традиција поново*, Гласник ЕИ САНУ LVIII (1), Београд, 2010.
- Тодоровић 2011а: Ивица Тодоровић, *Прилог разматрању основних савремених проблема српског југа и српског истока – „унутрашњи аспекти”*, Лесковачки зборник LI, Лесковац, 2011.
- Тодоровић 2011б: Ивица Тодоровић, *Жељинска ала. Резултати нових истраживања народних митолошких представа Жупе*, Гласник ЕИ САНУ LIX (2), Београд, 2011.
- Тодоровић 2012а: Ивица Тодоровић, *Проблем мултидисциплинарног проучавања односа између науке и религије – преиспитивање доминантне научне парадигме*, у: Духовна култура и религиозност некад и данас – различити контексти и традиције, Рашка школа и други издавачи, Београд, 2012.
- Тодоровић 2012б: Ивица Тодоровић, *Резултати нових истраживања митско-религијских представа и идентитета на Пештеру и околним областима. Борба са пештерском аждајом и сродне представе*, Милешевски записи 9, Пријепоље, 2012.
- Тодоровић 2013: Ивица Тодоровић, *Нове могућности етногенетских проучавања становништва Србије*, Гласник ЕИ САНУ LXI (1), Београд, 2013.
- Тодоровић 2014: Ивица Тодоровић, *О комуникацијским аспектима и могућностима српског мита – на примеру разматрања примарних значења представа о жељинској али*, Фолклорна и литерарна истраживања – Зборник Института за књижевност и уметност посвећен др Мирјани Дрндарски и др Ненаду Љубинковићу, Београд, 2014 (у штампи).
- Традиција – фолклор – идентитет 2010: Тематски зборник *Традиција – фолклор – идентитет*, уредници Гордана Благојевић и Ивица Тодоровић, Институт Академије СПЦ за уметности и конзервацију, Сремски Карловци, 2010.
- Традиционално и савремено 2003: Тематски зборник *Традиционално и савремено у култури Срба*, Посебна издања ЕИ САНУ 49, Београд, 2003.
- Филиповић и Миливојевић 2008: В. Филиповић, С. Миливојевић, *Уништавање археолошких локалитета, утврђења и сакралних места у области Сврљига*, Етно-културолошки зборник XII, Сврљиг, 2008.
- Шапоњић-Ашанин 2001: Снежана Шапоњић-Ашанин, *Вода у народној традицији*, Народни музеј у Чачку, Чачак, 2001.
- Шијаковић 2002: Богољуб Шијаковић, *О науци и религији у савременом свијету живота*, Тематски зборник Наука – Религија – Друштво, Богословски факултет СПЦ, Министарство вера Владе РС, Београд, 2002.